

AZ ADATOK ÉRTÉKELÉSE

A gyermekek száma, megoszlásuk az eltérő családtípusokban

Népszámlálási adatfelvételek eredményei alapján Magyarországon a II. világháború utáni első, 1949. évi népszámlálás óta tesznek közzé adatokat a családokról, illetve az azokban élő gyermekekről, a gyermekek családon belüli helyzetéről azonban csak a 2001. évi népszámlálást követően közöltek részletes információkat. Bár a család és gyermek fogalma az 1970. évi népszámláláskor az azt megelőzőhöz képest módosult, ez az adatok összehasonlíthatóságát alig befolyásolja. Az 1949. évi és az 1960. évi népszámláláskor a gyermekek közé soroltak családi állapotuktól függetlenül minden, legalább az egyik szülőjével élő személyt, valamint a nagyszülővel élő unokát is, ha saját családot nem alkotott. Ezt követően a gyermek fogalmát valamelyest szűkítették: nem tekintették gyermeknek a nagyszülőjével – saját szülője nélkül – élő unokát, és a korábban házasságot kötött, ám bármely ok miatt saját család nélkül, szülőjével élő személyt. Az adatok a 2001. évi népszámlálás kivételével a hajléktalan, valamint a közösségi elhelyezést nyújtó intézményekben élő, a gyermek fogalmának egyébként megfelelő személyek számát nem tartalmazzák.

A 2005. évi mikrocenzus alkalmával 3 millió 88 ezer személy volt gyermek családi állású (ez 1990-hez képest közel 140 ezres csökkenést jelent), 98,2 százalékuk élt családháztartásban, utóbbiak 99 százaléka volt nőtlen, hajadon, azaz a gyermek családi állásúak 96,9 százaléka, 2 millió 992 ezer személy felelt meg a gyermek statisztikai fogalmának. A továbbiakban e nem egészen 3 millió gyermek demográfiai, iskolázottsági, gazdasági aktivitási jellemzőit, családi viszonyait mutatjuk be.

A II. világháborút követő fél évszázadban a családban élő gyermekek száma folyamatosan csökkent. Ez a csökkenés 1990-ig erőteljes, az azt követő évtizedben csekély mértékű volt: 1949-ben a gyermekek száma meghaladta a 3,6, 1970-ben a 3,2 milliót, 1990-ben és 2001-ben pedig 3,1 millió körül alakult. Az új évezred első négy évében ismét jelentős csökkenés figyelhető meg, a családban élő gyermekek száma 3 millió alá, 2 millió 992 ezerre esett vissza. Közülük 1 millió 662 ezer volt a fiú és 1 millió 330 ezer a lány.

2005-ben a gyermekek 63 százaléka lakott városokban. A teljes népesség körében ez arány 66 százalék, ami már jelzi, hogy a városi családok kevesebb gyermeket nevelnek, mint a községiek. A városiakok 22 és fél százaléka a fővárosban, 29 százaléka a megyeszékhelyeken és további négy megyei jogú városban, 48 és fél százaléka kisebb vidéki városokban élt. Ugyanezek az arányok a teljes népesség esetében 25 és fél, 30, illetve 45 százalék, ami azt mutatja, hogy az előbbi megállapítás elsősorban a nagyvárosokra vonatkozik, ott az átlagosnál kevesebb, a kisebb városokban több gyermek él a családokban.

A családban élő nőtlen, hajadon gyermekek megoszlása családösszetétel szerint, 1949–2005

Év	Összesen		Párkapcsolaton alapuló családok		Egy szülő gyermekkel
			együtt	ebből: élettársi kapcsolat	
	ezer fő	százalék			
1949	3 629	100,0	83,7	..	16,3
1960	3 463	100,0	83,3	..	16,7
1970	3 209	100,0	86,4	..	13,6
1980	3 183	100,0	85,0	..	15,0
1990	3 104	100,0	79,3	3,6	20,7
2001	3 094	100,0	78,7	7,5	21,3
2005	2 992	100,0	77,8	8,9	22,2

1949-ben és 1960-ban a gyermekek 83–84 százaléka élt párkapcsolaton alapuló családban, ami az azt követő évtizedben 86 százalék fölé emelkedett. Az 1970-es években a tendencia megfordult, a párkapcsolaton alapuló családban élő gyermekek hányada kezdetben mérsékelte, az 1980-as években pedig erőteljes csökkenésbe ment át, amit ismét lassú ütemű arányszám-csökkenés követett. 2005 áprilisában a nőtlen, hajadon gyermekek 78 százaléka élt házaspárok vagy élettársak alkotta családokban.

Eltérő mértékben változott a gyermekek aránya a párkapcsolaton alapuló családok két csoportjában: míg a házaspárok alkotta családokban élő gyermekek hányada 1990 és 2005 között 76-ról 69 százalékra csökkent, addig az élettárs-

sak képezte családban élők részesedése 3 és fél százalékról 9 százalék közelébe emelkedett. Ez egyrészt összefügg ez utóbbi családforma mind erőteljesebb térnyerésével, valamint azzal, hogy a gyermekkel élő párok körében az élet-

társak átlagosan több gyermeket nevelnek, mint a hagyományos, házasságkötéssel létrejött párkapcsolatokban élők. Ugyanezen időszak alatt lényegesen, 17 százalékról 14 és fél százalékra mérséklődött az egyszülős családban élő 15 évesnél fiatalabb gyermekek hányada.

2005 áprilisában a budapesti gyermekek 63, a nagyobb vidéki városokban élők 66, a kisebb városokban élők 69, a községekben élők 72–73 százaléka élt házasságkötéssel alapuló családban, az élettársi kapcsolatra épülő családban élő gyermekek aránya ugyanakkor minden településtípusban 9 százalék körül alakult, csupán a megyei jogú városokban maradt el ettől valamelyest. Ennek megfelelően az egyszülős családokban élő gyermekek hányada a fővárosban a legmagasabb, 28 százalék, 10 százalékponttal magasabb, mint a községekben. Ez azt is jelenti, hogy a fővárosban minden harmadik-negyedik gyermek egyszülős családban él.

A születések számának csökkenése tükröződik abban, hogy míg 1970-ben az összes gyermek 69 százaléka volt 15 évesnél fiatalabb, addig ez az arány 1990-re 65, 2001-re 53, 2005-re pedig 52 százalékra esett vissza. A fiúk körében ez az arány 48, a lányoknál 57 százalék volt.

A fővárosban és a megyei jogú városokban az országos átlagnál alacsonyabb, 49 százalék alatti, a többi városban az átlagnak megfelelő, a községekben annál magasabb (54 százalék) a 15 évesnél fiatalabb gyermekek aránya. Ez azt mutatja, hogy a születések száma az elmúlt időszakban a népesebb településeken nagyobb mértékben csökkent, mint a kisebb városokban, és különösen a községekben.

2005-ben a 15 évesnél fiatalabb gyermekek valamivel magasabb arányban élnek párkapcsolaton alapuló családokban, mint azt az összes nőtlen, hajadon gyermeknél láttuk: arányuk jelenleg 85 és fél százalék, alig változott 2001-hez képest. A párkapcsolatok megoszlásának utóbbi időkben megmutatózó módosulása, azaz az élettársi kapcsolatok terjedése az e korosztályba tartozó gyermekek családtípusonkénti megoszlásában is felismerhető: míg a házaspárok alkotta családokban élő ilyen korú gyermekek hányada az elmúlt másfél évtizedben 79-ről 73 százalékra mérséklődött, addig az élettársak képezte családokban élők hányada 4 százalékról 13 százalékra nőtt, azaz mára csaknem minden nyolcadik gyermek szülei házasságkötés nélküli párkapcsolatban élnek.

A családokban élő nőtlen, hajadon gyermekek 75 százaléka eltartott, többségük oktatási intézmény nappali tagozatán tanul, óvodába, bölcsődébe jár, kisebb részük más ok miatt szorul eltartásra. Ez az arány a párkapcsolaton alapuló családok esetében magasabb (80 százalék), az egyszülős családoknál viszont lényegesen alacsonyabb (59 százalék). Az élettársak alkotta családok gyermekei között gyakoribb az eltartott, mint a házaspárok gyermekeinél. Az eltérés 1990 óta folyamatosan nő: az időszak elején a házaspárok gyermekeinek 80,3, az élettársak gyermekeinek 82,3 százaléka volt eltartott, 2005-re ez 78,3, illetve 89,3 százalékra módosult, vagyis míg a házaspárok gyermekei körében az eltartottak hányada 2 százalékponttal csökkent, addig az élettársak gyermekeinél a mutató értéke jelentősen, 7 százalékponttal nőtt. Az eltartott gyermekek aránya az egyszülős családok körében folyamatosan csökken, az utóbbi másfél évtizedben hányaduk 67-ről 59 százalékra esett vissza.

A gyermekek körében az eltartottság mértéke minden településtípusban az országos átlag körül alakul, és ugyancsak nem mutatható ki számottevő különbség a nappali tagozaton tanulók részesedésében sem: száz gyermekből 74–75 az eltartott, és 48–49 tanul nappali tagozaton. A foglalkoztatottak hányada a fővárosban a legmagasabb, 21 százalék, ez az arány a települések rangjának csökkenésével egyre alacsonyabb: a megyei jogú városokban 19, a kisebb városokban 18, a községekben 17 százalék.

A gyermekek korösszetétele

A gyermekek öt éves korcsoportonkénti megoszlásában jól követhető a születésszám elmúlt negyedszázados alakulása: míg 1980-ban a legtöbb gyermek (az összes gyermek 26 százaléka) a 0–4 éves korcsoportba tartozott, és számuk,

A családban élő 15 évesnél fiatalabb gyermekek megoszlása család-típus szerint, 1990–2005

Év	Összesen		Párkapcsolaton alapuló családok		Egy szülő gyermekkel
			együtt	ebből: élettársi kapcsolat	
	ezer fő	százalék			
1990	1887	100,0	82,8	4,0	17,2
2001	1443	100,0	85,2	10,2	14,8
2005	1447	100,0	85,5	12,9	14,5

ezzel együtt arányuk a magasabb korcsoportokban folyamatosan csökkent, addig 2005-re részesedésük a legfiatalabb korcsoportban 16 százalékra esett vissza. Eközben például a 10–14 évesek hányada 1980-ban 6 százalékponttal elmaradt a legfiatalabbak arányszámától, 2005-ben viszont több mint 3 százalékponttal meghaladta azt. Szintén jól mutatja a gyermekként élők korösszetételének időődését, hogy a 20 éves és idősebbek aránya 1980 és 2005 között közel kétszeresére, 16-ról közel 31 százalékpontra nőtt. Ez összefügg azzal, hogy egyre többen tanulnak felsőoktatási intézményben, kitolódik a házasságkötési kor, aminek következtében a gyermekek tovább maradnak szüleikkel.

A családban élő gyermekek nemenkénti korösszetételében lényegében ugyanazok a jellemzők figyelhetők meg, mint az összes gyermeknél, azzal az eltéréssel, hogy a fiúk összességében valamelyest idősebbek, mint a lányok. 2005-ben a fiúk 15 százaléka, a lányok 17 százaléka volt 5 évesnél fiatalabb, és egészen a 15–19 éves korcsoportig a lányok arányszámai (a fiúk 17, a lányok 19 százaléka tartozott ide), az ennél idősebbek minden vizsgált korcsoportjában viszont a fiúk arányszámai a magasabbak.

A családban élő nőtlen, hajadon gyermekek megoszlása korcsoportok szerint, 1980–2005

Korcsoport (év)	Százalék			
	1980	1990	2001	2005
0– 4	26,2	19,0	15,6	15,9
5– 9	23,3	20,2	18,4	16,4
10–14	20,4	25,7	19,4	19,3
15–19	14,3	18,9	17,7	17,6
20–24	9,0	9,0	15,4	13,8
25–29	3,5	2,8	7,3	9,0
30– X	3,3	4,4	6,2	7,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A gyermekek iskolai végzettsége

A gyermekek iskolai végzettségi szintje 2001 és 2005 között tovább emelkedett. Csökkent azoknak az aránya, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége általános iskola 8. évfolyama vagy annál alacsonyabb, nőtt viszont az érettségizettek, valamint az egyetemet, főiskolát végzettek hányada. 2001 februárjában a legfeljebb általános iskola 8. évfolyamát végzettek részesedése 54 százalék volt, 2005-re arányuk 50 és fél százalékra csökkent, miközben az érettségizettek és a diplomások hányada egyaránt másfél százalékponttal nőtt.

A családban élő 7 éves és idősebb, nőtlen, hajadon gyermekek megoszlása iskolai végzettség és nemek szerint, 2001, 2005

Iskolai végzettség	Százalék					
	Összesen	Fiú	Lány	Összesen	Fiú	Lány
	2001			2005		
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	40,8	37,7	44,8	39,5	36,3	43,7
8. évfolyam	13,2	14,8	11,2	11,0	12,7	8,8
Középiskola						
érettségi és szakmai oklevél nélkül	11,1	10,1	12,3	15,0	14,1	16,1
érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	13,6	18,3	7,5	9,8	14,1	4,0
érettségivel	13,7	12,7	15,1	15,3	14,9	15,8
Egyetem, főiskola						
oklevél nélkül	4,1	3,5	4,9	4,5	3,8	5,5
oklevéllel	3,5	2,9	4,2	5,0	4,1	6,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A lányok körében viszonylag magas az általános iskola 8. évfolyamánál alacsonyabb végzettségűek hányada, amit – legalábbis részben – a fiúk és a lányok korösszetételbeli eltérése magyaráz. Az általános iskolai végzettség szempontjából fontos korcsoportokba tartozók esetében a lányok arányszámai 3–4 százalékponttal haladják meg a fiúkét, és részben ez tükröződik az iskolai végzettség szerinti adatokban: 2001-ben a fiúk 52 és fél, a lányok 56

százalékának volt a legmagasabb iskolai végzettsége általános iskola 8. évfolyama vagy annál alacsonyabb, 2005-re ezek az arányok 49, illetve 52 és fél százalékra módosultak.

Az általános iskolaitól eltérően alakul a fiúk és a lányok iskolai végzettsége a magasabb iskolázottsági szintek esetében. Az érettségivel vagy annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkező lányok aránya minden végzettségi csoportban – az érettségizettek körében kisebb, a diplomások között nagyobb mértékben – meghaladja a fiúkét: száz fiúgyermekből 15-nek az érettségi, 4-nek a diploma a legmagasabb iskolai végzettsége, minden száz lánygyermekből pedig 16 érettségizett, és további 6 szerzett egyetemi vagy főiskolai oklevelet. Ugyanez a tendencia figyelhető meg az érettségi után egyetemi, főiskolai tanulmányokat folytatóknál is: a fiúk közel 4, a lányok 5 és fél százaléka végzett el sikeresen legalább egy egyetemi, főiskolai évfolyamot, többségük az adatfelvétel időpontjában is egyetemi, főiskolai hallgató volt.

A községekben élő gyermekek kevésbé iskolázottak, mint városi társaik. A községi gyermekek 56 százaléka nem végezte el az általános iskola 8. évfolyamát, további 21 százalékuk végzettsége általános iskola 8. évfolyama vagy annál magasabb, ám ők sem szakmai oklevelet, sem érettségit nem szereztek. Érettségi vagy ennél magasabb iskolai végzettség a fővárosi gyermekek körében a leggyakoribb: több mint 21 százalékuk érettségizett, további 6 százalékuk szerzett egyetemi vagy főiskolai oklevelet. A községekben ugyanezek az arányok 12, illetve 2 százalék. Érettségi nélküli középiskolai szakmai oklevelet a községi gyermekek szereztek a legnagyobb arányban (9 százalék). A településtípusonkénti iskolázottsági eltérésekben tükröződnek a népesség egészénél megmutatkozó tendenciák, azonban a gyermekek esetében a különbségeket részben a korösszetételbeli eltérések is magyarázzák.

Testvérrel, testvér nélkül

2001 és 2005 között minden családtípusban valamelyest nőtt azoknak a gyermekeknek az aránya, akik testvér¹ nélkül élnek a családban, 2005 áprilisában ez 33 százalék. Szintén nőtt a két vagy annál több testvérrel együtt élők hányada: 2001-ben a gyermekek 23, 2005-ben 24 százaléka élt együtt legalább két testvérel. Az előbbiekből következik, hogy a gyermekek legnagyobb arányban egy testvérrel élnek együtt, annak ellenére, hogy az ilyen gyermekek részesedése – a kétgyermekes családok hányadának csökkenésével párhuzamosan – négy év alatt 2 százalékponttal, 43 százalékra mérséklődött.

A családban élő nőtlen, hajadon gyermekek megoszlása családösszetétel és a testvérek száma szerint, 2001, 2005

Családösszetétel	Összesen	Testvér nélkül	Százalék	
			1	2 vagy több
testvérrel				
2001				
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	100,0	27,1	47,6	25,3
ebből: házaspár	100,0	26,6	49,0	24,4
élettársi kapcsolat	100,0	32,3	33,5	34,2
Egy szülő gyermekkel együtt	100,0	49,2	36,0	14,8
Összesen	100,0	31,8	45,1	23,1
2005				
Házaspár és élettársi kapcsolat együtt	100,0	27,8	45,4	26,8
ebből: házaspár	100,0	27,1	46,9	26,0
élettársi kapcsolat	100,0	34,0	33,4	32,6
Egy szülő gyermekkel együtt	100,0	49,9	34,8	15,3
Összesen	100,0	32,7	43,0	24,2

Az általános tendenciáknak megfelelően az élettársi kapcsolaton alapuló családban testvér nélkül élő gyermekek hányada valamelyest emelkedett, a két vagy annál több testvérrel élőké viszont – a többi családtípusban élőkétől eltérően, ahol kismértékű aránynövekedés mutatkozik – valamelyest csökkent. Közben az egy testvérrel élő gyermekek arányszáma – hasonlóan a két vagy több testvérrel élőkéhez – mind a házasságon alapuló, mind az egyszülős családokban némileg visszaesett 2001-hez képest, addig az élettársi kapcsolatra épülő családok gyermekei ugyanolyan arányban élnek egy testvérrel, mint négy évvel korábban.

¹ Testvér a gyermekkel azonos családban élő, nőtlen, hajadon családi állapotú, gyermek családi állású személy. A testvér nélkül élő gyermekek magukba foglalják egyrészt azokat, akiknek soha nem született testvére, másrészt azokat is, akiknek volt ugyan testvére, ám valamilyen ok miatt (elköltözött, meghalt stb.) korábban kivált a családból.

Az egyszülős családokban élő gyermekek felének nem él testvére a családban, és csak minden hatodik-hetediknek van két vagy több testvére. A legtöbb testvérpár a házastársak családjában van, a két vagy több testvérrel élő gyermek pedig az élettársi közösségekben a leggyakoribb.

Gyermek és szülő; vér szerinti vagy nem vér szerinti kapcsolat

2005-ben a házaspár alkotta családban élő gyermekek 92 százaléka élt mindkét vér szerinti szülőjével, további 5 százalék azoknak az aránya, akiknek csak az egyik szülője vér szerinti, a gyermekek 3 százaléka pedig vér szerinti szülő nélkül élt a családban. Ugyanezek az arányok az élettársi kapcsolattal létrejött családokban élő gyermekek esetében 62, 34, illetve 4 százalék. Jól érzékelhető tehát, hogy a az élettársi kapcsolaton alapuló családokban élő gyermekek körében lényegesen alacsonyabb azoknak az aránya, akik két vér szerinti szülővel élnek együtt, ami abból adódik, hogy az élettársi kapcsolatban élők egy része a valamilyen okból megszűnt házasságot követően az

A családban élő nőtlen, hajadon gyermekek megoszlása család-összetétel és aszerint, hogy vér szerinti szülővel élnek-e, 2001, 2005

Családösszetétel, vér szerinti szülő	Százalék			
	2001		2005	
Házaspár				
mindkét szülő vér szerinti	63,7	89,4	63,4	92,0
csak az apa vér szerinti	1,6	2,3	0,8	1,2
csak az anya vér szerinti	3,5	4,9	2,6	3,7
egyik szülő sem vér szerinti	2,4	3,4	2,1	3,0
Együtt	71,3	100,0	68,9	100,0
Élettársi kapcsolat				
mindkét szülő vér szerinti	3,9	52,2	5,5	61,9
csak az apa vér szerinti	0,5	7,1	0,5	5,4
csak az anya vér szerinti	2,5	34,0	2,5	28,5
egyik szülő sem vér szerinti	0,5	6,7	0,4	4,1
Együtt	7,5	100,0	8,9	100,0
Egyszülős családok				
a szülő vér szerinti	19,6	91,9	21,0	94,5
a szülő nem vér szerinti	1,7	8,1	1,2	5,5
Együtt	21,3	100,0	22,2	100,0
Összesen	100,0	–	100,0	–

újabb házasságkötés helyett vállalja ezt az együttélési formát. Az egyszülős családban élő gyermekek 94–95 százaléka él vér szerinti szülőjével. Családtípustól függetlenül megállapítható, hogy gyermekek 3,7 százaléka családban él ugyan, ám vér szerinti szülő nélkül.

Bármely családtípusban élő gyermekek vér szerinti szülővel való együttélésének arányát vizsgáljuk, megállapítható, hogy 2001-hez képest nőtt azoknak az aránya, akik mindkét (egyszülős családban élők esetében értelemszerűen az egyik) vér szerinti szülőjükkel élnek együtt, és csökkent azoké, ahol a gyermek és a szülő között nem volt megállapítható vér szerinti kapcsolat. Ez utóbbi nem jelenti azt, hogy minden esetben nevelőszülőről van szó, az esetek egy kis hányadánál ugyanis nem volt lehetőség a vér szerinti kapcsolat vizsgálatára. Azoknak a gyermekeknek az aránya, akik biztosan nem élnek együtt egyik vér szerinti szülőjükkel sem, ennél alacsonyabb, vagyis megállapítható, hogy a gyermekek túlnyomó többsége, legalább 96 százaléka együtt él legalább egyik vér szerinti szülőjével.

A házasságkötéssel létrejött párkapcsolaton alapuló családokban élő gyermekek 46 százalékanak mindkét szülője, további 31 százalékanak csak az apja, 9 százalékanak csak az anyja foglalkoztatott. Összességében négy év alatt valamelyest nőtt azoknak a gyermekeknek az aránya, akiknek legalább egyik szülője foglalkoztatott.

Az élettársi kapcsolaton alapuló családokban ugyanezek a tendenciák érvényesülnek, ám lényegesen kedvezőtlenebb foglalkoztatotti arányszámokkal: 2005-ben az ilyen családban élő gyermekek mindössze 28 százalékanak foglalkoztatott mindkét szülője, és lényegében ugyanilyen arányban vannak azok is, akiknek egyik szülője sem foglalkoztatott (utóbbi arány 2001-ben még közel 34 százalék volt).

Az egyszülős családokban a gyermekek több mint felének a szülője foglalkoztatott, 6 százalékuké pedig munkanélküli. Ezek az arányok kismértékben meghaladják a 2001. évit, éppúgy, mint az eltartott szülővel élő gyermekeké. Inaktív kereső szülővel az egyszülős családok gyermekeinek 37 százaléka él, ez közel 4 százalékponttal alacsonyabb arány a négy évvel korábbihoz képest.

Az apa és gyermeke között leggyakoribb korkülönbség az, amikor az apa 28 évvel idősebb a gyermekénél (a gyermekek 7,6 százaléka tartozik ide). Az anyák és gyermekeik között ennél kisebb a korkülönbség, a leggyakoribb eltérés a gyermek és anyja között 25 év (a gyermekek 8,1 százaléka tartozik ebbe a csoportba).

A gyermek és szülője életkora közötti eltérést aszerint vizsgálva, hogy a gyermek milyen típusú családban él, az előbbieknél lényegesen jelentősebb eltéréseket figyelhetünk meg. A házaspár alkotta családokban, valamint az egyszülős családokban élő gyermekek és szülei korkülönbsége között nincs számottevő eltérés, az élettársi kapcsolatra épülő családokban élő gyermekek esetében viszont a másik két csoporthoz képest lényegesen gyakrabban fordul elő a kisebb, és ritkábban a nagy korkülönbség. Míg például az élettársi kapcsolaton alapuló családban élő gyermekek esetében 5 százalék azoknak az aránya, ahol az apa mindössze 16 évvel idősebb a gyermekénél, addig ez az arány a házaspároknál csupán 0,4, az egyszülős családokban 0,3 százalék.

A családban élő nőtlen, hajadon gyermekek családösszetétel és a szülők gazdasági aktivitása szerint, 2001, 2005

Szülő(k) gazdasági aktivitása	2001	2005
Házaspár		
mindkét szülő foglalkoztatott	44,9	46,0
csak az apa foglalkoztatott	29,0	30,7
csak az anya foglalkoztatott	9,5	8,9
egyik szülő sem foglalkoztatott	16,6	14,4
Összesen	100,0	100,0
Élettársi kapcsolat		
mindkét szülő foglalkoztatott	26,8	27,7
csak az apa foglalkoztatott	31,3	36,6
csak az anya foglalkoztatott	8,4	7,6
egyik szülő sem foglalkoztatott	33,6	28,1
Összesen	100,0	100,0
Egy szülő gyermekkel típusú családok		
a szülő foglalkoztatott	51,2	53,3
a szülő nem foglalkoztatott	48,8	46,7
Összesen	100,0	100,0

Gyermekek és nagyszülők azonos lakásban

Mind a 2001. évi népszámlálást, mind a 2005. évi mikrocenzust követően a rendelkezésre álló információk lehetővé tették annak vizsgálatát, hogy a gyermekkel azonos családban, háztartásban, esetleg lakásban él-e nagyszülő, aki gondozásukban, nevelésükben segíthet a szülőknek.

A vizsgálat szempontjából nagyszülőnek azt a gyermekkel közös lakásban élő személyt tekintettük, aki a gyermek szülőjének vér szerinti apja vagy anyja. Ebből következően párkapcsolatban élő nagyszülők esetében csak akkor tekinthetők mindketten nagyszülőnek, ha a gyermek apja vagy anyja mindkettőjüknek vér szerinti leszármazottja. Ha csak egyikőjük vér szerinti szülője a gyermek apjának vagy anyjának, csak őt tekintettük nagyszülőnek. (A nagyszülők családi állás és nemek szerinti részletes csoportosítása a fogalommagyarázatban található.)

Az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökkent, és az 1990-es évek elejére lényegében megszűnt a mennyiségi lakáshiány, ami lehetővé tette, hogy az a család, amelyik ezt igényelte, és a feltételei is rendelkezésre álltak, önálló lakásba költözhessen. Ezzel jelentős mértékben csökkent a több generáció által lakott lakások aránya, ami maga után vonta a nagyszülővel azonos lakásban élő családok számának és arányának a csökkenését. 1970-ben 381 ezer, 1980-ban már csak 252 ezer egycsaládos háztartásban élt felmenő rokon, és bár a csökkenés üteme a következő évtizedekben folyamatosan lassult, 2001-re számuk 184 ezerre, 2005-re 166 ezerre esett vissza. Mivel a családháztartások túlnyomó többségét az egycsaládosok alkotják (részesedésük 2005-ben 96 százalék volt), ezek az arányok nagy pontossággal tükrözik az összes családháztartásra vonatkozó arányokat is.

E folyamatok következtében 2005-ben mindössze 382 ezer gyermek, az összes gyermek 12,8 százaléka élt legalább egyik nagyszülőjével azonos lakásban. A lánygyermekek némileg nagyobb arányban (13,3 százalék) élnek egy lakásban legalább az egyik nagyszülővel, mint a fiúgyermekek (12,4 százalék).

Az eltérő családformákban élő gyermekek nem azonos arányban élnek együtt nagyszüleikkel. A házaspár alkotta családokban élő gyermekek 12 százaléka él egy lakásban egy vagy több nagyszülőjével. Ez az arány az élettársi kapcsolaton alapuló családokban élő gyermekeknél 16, az egy szülő gyermekkel típusú családban élőkénél 15 százalék. Az eltérés ugyan nem jelentős, ám az adatok mégis rávilágítanak arra, hogy az élettársi kapcsolaton alapuló családokban élő gyermekek nevelésében, gondozásában nagyobb mértékben vesznek részt a nagyszülők, mint a házaspárok gyermekei esetében, és ugyancsak viszonylag kedvező helyzetben vannak ebből a szempontból a csonka családban nevelkedő gyermekek is.

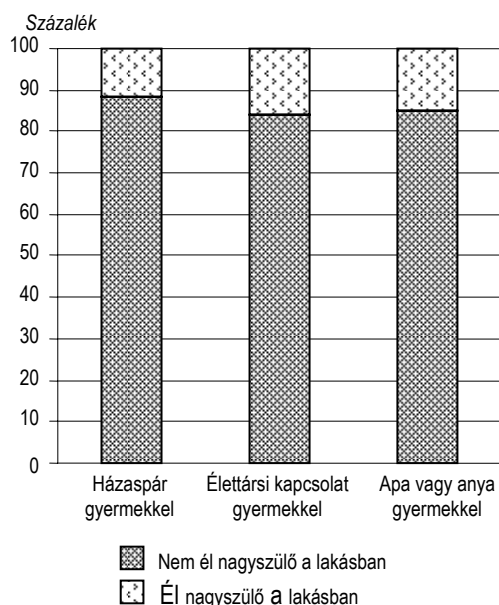
A nagyszülővel élő gyermekek több mint felének csak a nagymama lakik a lakásban, egyharmada házastársi vagy élettársi kapcsolatban élő nagyszülőkkel él együtt, egytizede pedig csak a nagyapjával lakik azonos lakásban. A fővárosban a csak egyik nagyszülővel élő gyermekek aránya 9 százalékponttal haladja meg a községi gyermekek hasonló arányszámát. Ezzel szemben a községekben fordul elő gyakrabban mindkét nagyszülő jelenléte a lakásban.

A vizsgálat nem csupán arra terjedt ki, hogy a gyermekkel azonos lakásban él-e nagyszülő, hanem arra is, hogy milyen szoros a családi, gazdasági kapcsolat a gyermek családjával és a nagyszülő között. A nagyszülővel azonos lakásban élő gyermekek nem egészen fele, 46 százaléka a nagyszülővel azonos családhoz tartozik, azaz a nagyszülő (a gyermek nagymama vagy nagyapja) felmenő rokonként él a családdal. Azoknak a gyermekeknek az aránya, akiknek nagyszülője egyedülállóként él külön háztartásban, 7 százalék.

A gyermekek a velük egy lakásban élő nagyszülő neme szerint, 2001, 2005

Év, településtípus	Összesen	A gyermek azonos lakásban él		
		csak a		a párkapcsolatban élő mindkét
		férfi	nő	
		nagyszülővel		
2001	100,0	10,4	53,9	35,8
2005	100,0	10,3	53,3	36,3
Ebből:				
Budapest	100,0	11,4	55,3	33,3
megyeszékhely (m.jv.)	100,0	8,7	55,1	36,2
többi megyei jogú város (m.jv.)	100,0	15,8	40,4	43,8
többi város	100,0	9,4	49,4	41,1
községek	100,0	9,2	48,8	42,0

A gyermekek családtípusonkénti megoszlása aszerint, hogy él-e nagyszülő a lakásban, 2005

A nagyszülővel élő gyermekek 26 százaléka párkapcsolatban, a nagyszülővel azonos, további 14 százaléka szintén párkapcsolatban, ám a nagyszültől eltérő háztartásban él. A gyermekek 36 százaléka él együtt, azonos lakásban olyan, párkapcsolatban élő nagyszülővel, ahol mindkét nagyszülő vér szerinti (a gyermek valamelyik szülője és a nagyszülők között vér szerinti kapcsolat van).

A nagyszülővel élő gyermekek 47 százaléka él közös lakásban valamelyik nagyapjával, közel 90 százaléka a nagymamával.² A férfi nagyszülővel azonos lakásban élő 178 ezer gyermek 77 százalékának nagyapja – többnyire a gyermekkel azonos háztartásban – házastársként, további 2-2 százaléka élet társként, gyermekével egyedül élő apaként, 15 és fél százaléka a gyermekkel azonos családdal élő felmenő rokonként, illetve 3 százaléka – külön háztartásban – egyedülállóként lakik a lakásban. Ettől eltérő arányok figyelhetők meg a 343 ezer, nagymamával élő gyermeknél: az ilyen gyermekeknek 41 százaléka él házasságban élő nagyszülőjével, 43 százalékuk nagymama a gyermekkel azonos családban élő felmenő rokon. A férfi nagyszülővel élő

gyermekekhez képest gyakoribb, ha a nő nagyszülő gyermekével egyedül élő anyaként vagy egyszemélyes háztartást alkotó személyként él a lakásban.

² Ez abból adódik, hogy a gyermekek egy része kettő, esetleg ennél több nagyszülővel is élhet ugyanabban a lakásban (azoknak a gyermekeknek az aránya, ahol a velük azonos lakásban élő nagyszülők párkapcsolatban élnek, és mindketten vér szerinti kapcsolatban állnak a gyermek valamelyik szülőjével, 36 százalék).

Családtípusonként eltérő a nagyszülői jelenlét, ami egyben azt is jelenti, hogy a családok a gyermekek ellátásában, nevelésében különböző módon számíthatnak a mindennapos nagyszülői segítségre.

A családdal felmenő rokonként élő nagyszülő azoknál a gyermekeknél fordul elő a leggyakrabban (minden másodiknál azok között, ahol él nagyszülő), akiket házaságban élő szülők nevelnek. Az élettársak gyermekeinél ez az arányszám csupán 28 százalék. A gyermek családjával közös háztartásban, házastársával együtt élő nagyszülők részaránya az egyszülőcsaládok gyermekeinél a legmagasabb, harminc százalék feletti. Az átlagosnál lényegesen gyakoribb az élettársként jelen lévő nagyszülő azoknál a gyermekeknél, akik szülei szintén törvényes házaság nélküli párkapcsolatban élnek. Egyedülálló nagyszülővel való együttélés legnagyobb arányban azoknál a gyermekeknél fordul elő, akik mindkét szülőjükkel élnek együtt.

A gyermekek a nagyszülő családi állása szerint, 2001, 2005

Százalék

Nagyszülő családi állása	2001		2005	
	férfi	nő	férfi	nő
	nagyszülő él a lakásban			
A családdal élő felmenő rokon	16,1	44,7	15,5	43,4
A háztartásban, másik családdal élő felmenő rokon	0,1	0,4	0,1	0,3
házasárs	52,6	28,1	50,2	26,7
élettárs	1,1	1,3	1,6	1,6
apa, anya	1,1	3,7	1,0	3,3
Másik háztartásban élő felmenő rokon	0,1	0,3	0,2	0,2
házasárs	25,6	13,6	26,9	14,7
élettárs	0,7	0,8	0,7	0,7
apa, anya	0,6	2,0	0,6	2,2
egyedülálló	1,8	4,6	2,9	6,5
más családi állású személy	0,3	0,5	0,2	0,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A családban élő gyermekek családösszetétel, valamint az együtt élő nagyszülő családi állása szerint

Százalék

Nagyszülő családi állása	Összesen	Házaspár és élettársi kapcsolat			Egy szülő gyermekkel		
		együtt	házaspár	élettársi kapcsolat	együtt	apa	anya
						gyermekkel	
Nem él nagyszülő a lakásban	87,2	87,9	88,4	84,0	84,8	88,3	84,3
Él nagyszülő a lakásban	12,8	12,1	11,6	16,0	15,2	11,7	15,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Él nagyszülő a lakásban							
a családdal élő felmenő rokonként	46,1	47,1	50,4	28,5	43,4	42,9	43,4
azonos háztartásban másik családdal							
felmenő rokonként	0,3	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,4
házasársként	24,2	21,3	20,2	27,3	32,3	38,4	31,6
élettársként	1,6	1,1	0,6	3,6	3,3	2,9	3,3
gyermekével egyedül élőként	3,5	2,7	2,4	4,6	5,5	6,0	5,5
másik háztartásban							
felmenő rokonként	0,3	0,4	0,4	0,5	0,1	0,0	0,2
házasársként	13,4	15,5	15,2	17,2	7,5	4,5	7,8
élettársként	0,8	0,9	0,7	2,4	0,4	0,0	0,4
gyermekével egyedül élőként	2,2	2,1	1,5	6,0	2,4	2,1	2,4
egyszemélyes háztartásban	7,2	8,3	8,2	9,0	4,3	2,7	4,5
más családi állású személyként	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,0	0,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ha a gyermek életkora és a nagyszülő neme, illetve családi állása közötti összefüggést aszerint vizsgáljuk, hogy a gyermekek mely életkorában vannak jelen a nagyszülők nagyobb arányban a lakásban, azt látjuk, hogy minél fiatalabb a gyermek, annál gyakoribb, hogy a szülő számíthat legalább egy, a lakásban élő nagyszülő támogatására a gyermek gondozásában. A gyermek korát tekintve az adatok elemzése az első tíz életévre vonatkozóan korévenként, azon túl a 10–14 évesekre, illetve az ennél idősebbekre történt, abból kiindulva, hogy a nagyszülői segítségre

főleg az ilyen korú gyermekek nevelésében, gondozásában van szükség, a gyermek életkorának a növekedésével ennek jelentősége fokozatosan csökken.

A családban élő gyermekek életkor szerinti megoszlása aszerint, hogy él-e nagyszülő a lakásban

Százalék

Nagyszülő	Össze- sen	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10–14	15–X
		éves											
Nem él nagyszülő a lakásban	100,0	2,8	2,6	2,9	2,7	3,1	2,9	3,0	3,1	3,2	3,5	19,4	50,8
Él nagyszülő a lakásban	100,0	6,4	5,5	6,1	5,3	5,3	4,9	4,2	4,2	3,7	4,3	18,9	31,3
Ebből: férfi nagyszülő	100,0	9,3	7,4	8,4	7,4	6,3	5,3	5,3	4,9	4,0	4,7	18,8	18,2
nő nagyszülő	100,0	6,5	5,5	6,1	5,2	5,4	5,1	4,1	4,4	3,7	4,3	18,8	31,1
Összesen	100,0	3,2	2,9	3,3	3,0	3,3	3,1	3,1	3,3	3,3	3,6	19,3	48,3

Lényeges eltérés figyelhető meg a gyermekek életkor szerinti megoszlásában aszerint, hogy él-e nagyszülő a lakásban. Az összes gyermeket tekintve megállapítható, hogy a legfiatalabb életkorokban van a legkevesebb gyermek, számuk 8 éves korig valamennyi korévnél 100 ezer alatti. Kilencéves életkortól számuk és arányuk 14 éves korig fokozatosan nő, ezt követően csökkenésbe megy át. Az arányszámokat tekintve lényegében azonos módon alakul a nagyszülő nélkül élő gyermekek életkor szerinti összetétele is, azzal az eltéréssel, hogy a legfiatalabbaknál az arányszámok némileg elmaradnak az összes gyermekéhez képest, később azonban a különbség fokozatosan eltűnik. Más a helyzet a nagyszülővel élő gyermekeknél, ahol a legmagasabb arányszámok a legfiatalabb gyermekeknél figyelhetők meg. Mindez azt jelenti, hogy a nagyszülői segítség elsősorban akkor jelenik meg, amikor arra a gyermek nevelésében, gondozásában, felügyeletének ellátásában a legnagyobb szükség van.